

La joventut en el context cultural d'entreguerres (1919-1939)

Isabel Vilafranca i Conrad Vilanou

Universitat de Barcelona

No hi ha dubte que la joventut va aconseguir protagonisme històric en el context cultural europeu que gira al voltant de la Primera Guerra Mundial. En efecte, a parer d'Ernst Jünger —en un text escrit l'any 1930 titulat inequívocament *La mobilització total*— aquella confrontació bèl·lica va significar l'esdeveniment més important en un temps en què el geni de la guerra es va compenetrar amb l'esperit de progrés. La guerra va comportar una mobilització total que substituï la mobilització parcial que corresponia a l'essència de la monarquia del segle XIX. A banda de la dimensió tècnica que comportà la mobilització total —les fàbriques es mobilitzen al servei de la guerra—, la disponibilitat constituï l'altre tret característic d'un plantejament que comptà amb la mobilització total de les masses, la qual va afectar, durant quatre llargs anys, la joventut. En aquest context bel·licista, incendiari i nacionalista, la joventut germànica va ser cridada amb il·lusió a la lluita per la glòria d'Alemanya, tal com constata Jünger: “hay una juventud alemana que clama por las armas —una juventud tan ardiente, tan entusiasta, tan ávida de muerte como apenas ha habido otra en toda nuestra historia.”¹

Així, amb la irrupció de la joventut es completava un itinerari que començava amb la infància —descoberta socialment a les acaballes del segle XIX— i que continuava amb l'adolescència, període de la vida humana que les investigacions antropològiques (Margaret Mead) i psicològiques (Spranger) havien posat en relleu du-

1. JÜNGER, E. *Sobre el dolor: seguido de La movilización total y Fuego y movimiento*. Barcelona: Tusquets, 1995, p. III-III2.

rant les primeres dècades del segle XX.² Ben mirat, ser jove era una cosa desconeguda per a la cultura del segle XIX, la qual introduïa ràpidament els adolescents en el món dels adults. Tant és així que fou necessària una greu crisi (política, econòmica i social) per tal que els joves manifestessin el seu malestar respecte d'un món heretat —el món de la seguretat anterior a 1914— que no satisfieia llurs expectatives. Des d'aquesta perspectiva, s'entén un text com el que va escriure Ernst Toller l'any 1933 en referir-se a aquells anys anteriors a l'esclat de la Primera Guerra Mundial: “Nosaltres, els joves, ens delim per la guerra. La pau és un temps miserable, la guerra un temps esplèndid; potser ens commutaran els darrers anys d'estudi i demà ens posarem l'uniforme, això sí que serà vida.”³

És sabut que les derrotes dels exèrcits imperials (germànic i austríac) van comportar el descrèdit de la infal·libilitat de les autoritats o, dit d'una altra manera, la pèrdua de la confiança en la tradició imperial en la qual havia estat educada la joventut des de feia dècades. I, per això mateix, l'itinerari personal de molts joves nascuts a les darreries del segle XIX constitueix un lent procés de formació que des de la seguretat de l'escola s'instal·la, assolida l'adolescència, en el món de la inestabilitat. De fet, molts joves d'aquella època es van veure abocats a educar-se per a una provisionalitat que, a manera de preludi de la crisi de la modernitat desencadenada a la fi de la Primera Guerra Mundial, es va fer insuportable. Fa la impressió que l'home, després d'aquella tragèdia bèl·lica, va quedar reduït a l'estatut de l'home-massa que, en estar privat d'una adequada formació (*Bildung*), afavoreix una política de masses que enalteix els valors del nacionalisme. Al capdavall, tot un seguit de circumstàncies va propiciar l'emergència d'uns líders carismàtics, com ara Mussolini i Hitler, que volien garantir de bell nou l'antiga seguretat perduda a través de la mobilització i formació política de la joventut.

1919, any zero de la joventut

No hi ha dubte que la crisi de la modernitat es manifestà a bastament a partir de 1919: “Tot un jovent nou ja no creia els pares, els polítics, els mestres; llegia amb desconfiança qualsevol decret, qualsevol proclama de l'Estat. La generació de la postguerra es va emancipar de cop, brutalment, de tot allò que havia estat en vigor fins aleshores i va girar l'esquena a qualsevol tradició, decidida a fer-se càrrec del seu destí, allunyar-se de tots els passats i marxar amb embranzida cap al futur. Amb

2. SPRANGER, E. *Psicología de la edad juvenil*. Madrid: Revista de Occidente, 1935.

3. TOLLER, E. *Una joventut a Alemanya*. Barcelona: Edicions de 1984, 2001, p. 39.

ella havia de començar un món completament nou, un ordre completament diferent, en tots els àmbits de la vida...”⁴ Pròpiament, la joventut demanava entrar en la història, tenir el propi paper protagonista, car “com més jove era un i menys havia après, més benvingut era per la seva desvinculació amb les tradicions: finalment la gran venjança de la joventut es desfogava triomfant contra el món dels nostres pares (...), de cop i volta no hi havia altra ambició que ser jove i inventar ràpidament una tendència més actual que la d’ahir, encara actual, més radical encara i mai vista”.⁵ Zweig constata que, en aquells anys de postguerra, el que era extravagant i incontrolable va viure una edat d’or —la teosofia, l’ocultisme, l’espiritisme, l’antroposofia, la quiromància, la grafologia, el misticisme, l’orientalisme, etc.—, alhora que trobava venda fàcil allò que prometia emocions extremes més enllà de les conegudes fins aleshores: la morfina, la cocaïna i l’heroïna.⁶ Tanmateix, aquesta joventut que ressorgia de les cendres de la guerra provava d’esmenar allò que la generació anterior —la que havia estat educada en el món de la tradició imperial— havia descurat per prudència i distanciament. Dit amb altres paraules: ser jove es va convertir, després de 1918, en una novetat certament problemàtica.

El món de la seguretat donava, abans de la Primera Guerra Mundial, una gran estabilitat. Llavors, la moneda era forta i les fortunes desconeixien els mals de la inflació. El radicalisme i la violència semblaven del tot impossibles en una era dominada per la raó i pel desenvolupament industrial, que l’enginyeria havia simbolitzat en l’arquitectura de ferro de la torre Eiffel de París. El moviment obrer, tot i les seves primeres manifestacions públiques del Primer de Maig, encara no inquietava excessivament la burgesia. Per tant, el segle de la seguretat —el segle XIX— esdevingué l’edat d’or de les assegurances. Mercès a l’idealisme liberal, tothom estava convençut —llevat dels moviments obrers que van desencadenar la Revolució Soviètica de 1917— d’anar pel camí dret i infal·lible vers “el millor dels mons possibles”, segons el lema positivista de l’ordre i del progrés que fou assumit per la burgesia del dinou. Fins i tot els drets dels ciutadans s’estenien arreu.

4. ZWEIG, S. *El món d’ahir. Memòries d’un europeu*. Barcelona: Quaderns Crema, 2001, p. 368. Aquesta obra —el títol original en alemany és *Die Welt von Gestern*— ha estat objecte d’una lectura pedagògica per part de Mario Gennari a l’obra *Filosofia della formazione dell’uomo* (Milà: Bompiani, 2001).

5. *Ibidem*, p. 370.

6. És sabut que aquesta actitud procliu als corrents teosòfics va influir negativament en la cultura de la República de Weimar (1919-1933), fins al punt que va afectar l’estructura del currículum escolar que, sota l’efecte dels vents irracionalistes de la filosofia spengleriana, va disminuir les hores dedicades a l’ensenyament de la matemàtica. En relació amb aquest tema, vegeu: FORMAN, P. *Cultura en Weimar, causalidad y teoría cuántica: 1918-1927*. Madrid: Alianza Editorial, 1984.

Hom creia que les divergències entre nacions i confessions es fondrien a poc a poc en idearis internacionalistes, de manera que la humanitat —no podem oblidar que la idea de la religió de la Humanitat (Comte, Natorp, etc.) és una contribució intel·lectual del segle XIX hereva de la Il·lustració (Lessing, Pestalozzi, Krause, etc.)— aconseguiria ben prest la pau perpètua i la concòrdia universal, segons defensaven els moviments socials de diferent signe.

En els seus relats autobiogràfics, molts autors constaten que el segle XIX —en el qual van néixer i créixer— era un món ordenat on, per exemple, abundaven les persones obeses, la qual cosa confirma la tendència al sedentarisme i al rebuig de l'exercici físic. En aquell món de la seguretat, l'esport era considerat una ocupació brutal que quedà, inicialment, al marge de la bona societat, que —a tot estirar— assistia a les curses de l'hipòdrom. Les persones respectables caminaven a poc a poc, parlaven amb mesura, tot es feia amb calma i sense presses, segons exigia una vida tranquil·la i planera. Això era el que esqueia a una burgesia que acceptava sense reserves el sistema establert i la vida aristocràtica de les corts que s'estenien arreu d'Europa. De fet, aquest món amb estrats ben definits i transicions serenes començava en aquella escola del segle XIX que destacava l'erudició memorística de la cultura acadèmica. Potser és pertinent apuntar que, per a Zweig, la veritable finalitat d'un jueu no era fer-se ric, sinó ascendir a l'esfera espiritual, és a dir, a un estrat cultural superior. Sovint, la riquesa econòmica constituïa la condició que feia possible desenvolupar una activitat intel·lectual reconeguda, situació més preuada que el simple èxit mercantil. A més, el fet d'aprendre un ofici —la pitjor de les amenaces que assetjava el còmode món burgès— era reservat al proletariat. Val a dir que, a la Viena finisecular, qualsevol família jueva —la comunitat hebrea feia anys que s'havia incorporat plenament a la societat— considerava un títol honorós tenir algú que destaqués en l'ensenyament, l'art o l'erudició, en un context social en el qual la universitat tenia encara una aurèola romàntica. Res d'estrany, doncs, que Zweig passés un autèntic calvari escolar durant cinc anys d'escola primària i vuit d'institut: “no recordo d'haver estat mai alegre i feliç en el curs d'aquells anys escolars, monòtons, despietats i insípidos, que ens van amargar de bo de bo l'època més bonica i lliure de la vida (...), l'escola era per a nosaltres obligació, monotonia, avorriment, un lloc on havia d'assimilar en dosis exactament mesurades la ciència d'allò que no paga la pensa de saber (...), era un aprenentatge apàtic i insuls, no pas de cara a la vida, sinó un aprendre per aprendre que ens imposava la vella pedagogia. I l'únic moment realment feliç i alegre que dec a l'escola va ser el dia que vaig tancar-ne la porta per sempre darrere meu.”⁷

7. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 48.

La descripció d'aquella escola —en especial, els internats per a fills de classes socials benestants— no pot ser més tènica. Criad en la tradició de l'imperi, Zweig recorda que el primer que havia après a l'escola era la “Cançó de l'emperador”. Tampoc oblida els vuitanta mil escolars de Viena que, formats a l'espaiosa esplanada verda del palau de Schönbrunn, cantaven a cor el “Déu guardi l'emperador” de Haydn. A banda d'un ensenyament passiu i memorístic, els mestres —asseguts a la tarima— només es preocupaven de comprovar quants errors havia comès l'alumne en l'últim exercici. Els mestres —segons els postulats d'aquell món de la seguretat— desconfiaven dels infants. “Cofioia del seu progrés sistemàtic, del seu ordre, la societat burgesa predicava moderació i comoditat en totes les formes de la vida com a úniques virtuts eficaces de l'home; calia evitar qualsevol mena de pressa per avançar.”⁸ Zweig ho deixa ben clar: no hi havia cap motiu perquè fossin agradables els anys escolars, car s'havia de guanyar qualsevol forma de progrés a través d'una espera pacient que es formalitzava en la frase “tu encara no ho pots entendre” que s'emprava contínuament a casa i a l'escola. No ha d'estranyar aquesta situació si tenim en compte que aquell món de la seguretat —que utilitzava l'escola per transmetre i mantenir la seva autoritat— desconfiava dels joves, que abans d'obtenir qualsevol dret havien d'aprendre a tenir deures i, sobretot, el deure de l'obediència absoluta. Tot plegat pot explicar el fet que la teoria psicoanalítica sorgís en aquest context autoritari, cosa que no va passar desapercebuda a Zweig, que va mantenir una cordial relació amb Freud, primer a Viena i més tard a l'exili londinenc. No endebades, aquell món de l'optimisme liberal fou combatut a bastament per Freud. Malgrat el seu distanciament de la universitat, l'obra freudiana —titllada de pessimista perquè negava la supremacia de la cultura sobre els instints— va significar un autèntic revulsiu en posar sota sospita les antigues convencions morals burgeses.

Malgrat el trencament que suposà l'aportació de Freud pel que fa a la crítica a l'autoritat, el cert és que abans de la Primera Guerra Mundial succeïa una cosa que avui és gairebé impensable: que la joventut constituïa un obstacle per a qualsevol carrera i que tan sols la vellesa era un avantatge. De manera que qui volia progressar en aquell món de la seguretat anterior a 1914 havia de disfressar-se com fos per semblar més vell: “Els diaris recomanaven mitjans per a accelerar el creixement de la barba, els metges de vint-i-quatre o vint-i-cinc anys, que acabaven de llicenciar-se, duïen barbes abundants i es posaven ulleres daurades encara que la seva vista no n'hagués de menester, i tot plegat només per a produir en els seus pacients l'efecte d'experiència (...), tot allò que avui ens sembla una possessió envejable, la frescor, l'arrogància, la temeritat, la curiositat i l'alegria de viure del jo-

8. *Ibidem*, p. 52.

vent, era tingut per sospitós en aquella època, la qual només s'interessava per allò que era sòlid.”⁹

Ara bé, aquell món escolar tancat i doctrinari, sense espais per a l'expressió i la llibertat, comptava amb el contrapunt cultural d'unes ciutats que —gràcies a l'esperit d'avantguarda que posseïen— eren plenes de manifestacions artístiques, literàries i polítiques. Zweig reconeix que la circumstància que li toqués una classe amb companys fanàtics de l'art va ser decisiva per a la seva formació, que trobà en el cafè vienès la millor acadèmia. Allò que no s'aprenia a l'escola s'aprenia al cafè, on els adolescents passaven hores parlant de llibres, pintura, música i filosofia, en una Viena que s'obria, a través del moviment de la Secessió (*Sezession*), a les avantguardes, un art de gent jove que trobava els referents en autors com ara Nietzsche, Rilke, Schönberg i Hugo von Hofmannstahl i que, a la llarga, havia de posar en crisi aquell món de la seguretat dels pares. “Una reestructuració notable començava a preparar-se a la nostra vella i somnolent Àustria. Les masses, que, callades i dòcils, durant dècades havien cedit el domini a la burgesia liberal, tot d'una es van esvalotar, es van organitzar i van exigir els seus drets. Justament a l'última dècada, la política va irrompre amb ratxes brusques i violentes en la calma de la vida plàcida i folgada. El nou segle volia un ordre nou, una nova era.”¹⁰

A poc a poc, aquells joves van començar a perdre la confiança en l'autoritat que representava la família, l'escola i la moral burgesa del segle XIX, la qual, a més de ser puritana, defugia el tema de la sexualitat per un sentiment d'inseguretat interior, la qual cosa va provocar un compromís social certament original en recomanar una doble moral. Encara que no es va prohibir als joves expressar la seva sexualitat, es va exigir que la canalitzessin de manera discreta a través de la prostitució —una autèntica xacra per a les malalties, en especial la sífilis, que va ocasionar moltes pèrdues de vides fins a l'arribada de la penicil·lina—, que introduïa la joventut en un món sòrdid i malsà. “Potser en cap altra esfera de la vida pública no s'ha produït un canvi tan radical en l'espai d'una generació com en les relacions entre els dos sexes per una sèrie de factors: l'emancipació de la dona, la psicoanàlisi freudiana, l'educació física, la independització del jovent.”¹¹

Tot plegat va afavorir l'aparició de noves maneres de vestir més lleugeres i es va acabar el principi tradicional del tapar i amagar, segons una cultura de l'ocultació que va afectar molt negativament l'educació de les noies. “Per protegir les noies, no se les perdia d'ull ni un moment. Se'ls assignava una institutriu, que havia de tenir cura (...), les acompanyaven a l'escola, a les classes de ball i de música, i també les

9. *Ibidem*, p. 54.

10. *Ibidem*, p. 83.

11. *Ibidem*, p. 93.

anaven a buscar. Eren controlats tots els llibres que llegien i, sobretot, les noies eren mantingudes en activitat constant per tal de distreure-les de possibles pensaments perillosos.”¹² Segons la convenció burgesa imperant, la fórmula era senzilla: dones que estudiaven piano, cant, dibuix, idiomes, història de l’art i història literària, però que desconeixen les coses més simples i naturals perquè la sexualitat restava al marge de l’educació. A més, la cosa es complicava si tenim en compte que el matrimoni —moment en què es desvetllaven els secrets de la sexualitat— es retardava perquè el casament prematur era malvist, atès que un jove no era tingut com a una persona madura. “Però és així com volia la noia, la societat d’aleshores: beneita i desinformada, ben educada i ignorant, curiosa i vergonyosa, insegura i inútil, marcada des del principi per aquesta educació aliena a la vida, per després deixar-se portar d’esma al matrimoni i deixar-se modelar per l’home.”¹³

Altrament, la pèrdua de valor de la importància de la família, que es va veure sacsejada per la crisi d’autoritats dels pares i mares, va generar —de retop— el protagonisme de la comunitat juvenil, que abandonà l’ideari de la unitat de la humanitat, el qual exercí una gran atracció en els moments posteriors a la Guerra; però, ben aviat, es contaminà amb les idees de poble, nació i raça, les quals van generar un model de vida de caràcter col·lectiu, que afectà directament la joventut que desitjava sortir de l’anonimat a través d’una consciència de pertinença a la comunitat.¹⁴ En aquest context, el retorn de molts joves que havien combatut durant la Gran Guerra va precipitar la irrupció del feixisme, que al seu torn es va presentar com una autèntica mobilització de la joventut descontenta d’Itàlia, amb l’indult dels que havien desertat. En efecte, la marxa sobre Roma —esdevinguda a la tardor de 1922— constitueix, per mimetisme amb el que va succeir amb la Revolució Soviètica de 1917, un moviment que mobilitza una joventut que, fins feia poc, militava a les files socialistes i comunistes. Això va provocar, a Itàlia, un seguit de lluites entre els joves de camisa vermella (els *arditi*) i els de camisa negra (els *feixistes*) que, a la llarga, havia de comportar l’enfrontament de dos models socials ben oposats. Josep Pla, en les seves cròniques periodístiques, ho deixa ben clar: “El fascismo italiano, que no es precisamente el fascismo ideal, maneja, sin embargo, las ideas de la posguerra: jerarquía, funcionalismo gremialista o sindicalista, antipacifismo.”¹⁵

12. *Ibidem*, p. 104.

13. *Ibidem*, p. 106.

14. Edith Stein en el seu curs d’antropologia pedagògica professat a Münster en el semestre d’hivern de 1932-33 es va fer ressò d’aquesta situació, bo i destacant-ne les dificultats educatives que això comporta (*La estructura de la persona humana*. Madrid: BAC, 1998, p. 43).

15. SEGARRA, J. M.; PLA, J. *Cartas europeas. Crónicas de El Sol, 1920-1928*. Barcelona: Destino, 2001, p. 236.

Dues generacions de joves

Des d'aquest moment s'albiren nítidament dues generacions de joves, això és, la d'abans i la de després de la Primera Guerra Mundial. A grans trets, es pot dir que el jovent d'abans de la guerra —naturalment es tracta d'una joventut burgesa formada en l'ambient confortable de les ciutats— vivia el món més i millor, per bé que la joventut de postguerra vivia —malgrat l'arbitrarietat de la política i la barbàrie imperant— més conscientment. “Quina seguretat més diferent s'ha fet seva aquesta nova joventut, que no ha de retre comptes dels seus actes a ningú, sinó a ella mateixa i al sentit de responsabilitat, que ha escapolit del control de mares i pares, ties i mestres (...) una joventut que ja no sap res de les marrades i dissimulacions quan havíem d'aconseguir d'amagat com una cosa prohibida allò que ella considerava, amb raó, el seu dret.”¹⁶

Zweig descriu amb exactitud l'ambient de la universitat de l'imperi austríac, que encara mantenia, a través de les associacions d'estudiants, privilegis de l'època medieval. L'estudiant de l'època imperial s'arrogava, a més de l'honor de pertànyer a un estament superior, una classe especial d'honor d'estudiant que seguia les velles tradicions dels duels. D'aquí, la importància —que avui encara perdura— de les sales d'esgrima de les corporacions estudiantils, on se segueix un procés d'iniciació a través del qual s'ha de demostrar —abans i ara— el caràcter viril inherent a un germanisme romàntic que anhelava el gloriós passat medieval. No es pot perdre de vista que aquestes associacions d'estudiants passejaven amb les seves banderes al vent, les seves gorres i braçals de colors, “enduts pel seu propi impuls cap a un orgull absurd, se sentien els autèntics representants de la joventut intel·lectual”. És obvi que el funcionament d'aquestes corporacions, que proclamaven, amb el seu gust per l'agressivitat i pel servilisme de grup, una vida alegre i intrèpida, gaudia de la protecció dels antics alumnes (*Alten Herren*) que ja ocupaven alts càrrecs, la qual cosa els facilitava la carrera posterior. D'alguna manera, la presència d'aquestes bandes o milícies patriòtiques proclius a la militarització i plenes de cares tallades pels combats d'esgrima —i en conseqüència allunyades del moviment dels *boy-scouts*— va constituir un germen dels posteriors moviments de joventut que, després de la Primera Guerra Mundial, van ser utilitzats a Europa —i sobretot als països germànics— per atiar el ressentiment, l'antisemitisme i la violència com a forma de vida.

Tanmateix, no podem oblidar que la manipulació política dels moviments juvenils sorgits a Europa durant les primeres dècades del segle XX va culminar amb el nacionalisme xenòfob dels nazis. Entre les instàncies del Moviment de la Jo-

16. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 120.

ventut (*Jugendbewegung*) alemany destaca l'aparició dels *Wandervögel*, una espècie d'ocells errants que practicaven una vida neonòmada a l'aire lliure. En realitat, el moviment dels Ocells Migratoris (*Wandervögel*) —promogut a partir de 1901 per Karl Fischer— va aparèixer com l'alternativa a una educació escolar excessivament acadèmica i desitjava potenciar l'esperit de rebel·lia dels joves. Es tractava d'una mena d'ocells errants que practicaven una vida neonòmada a l'aire lliure que prescindia de l'alcohol i del tabac. Aquest moviment, que havia intentat dirigir Gustav Wyneken i que alguns autors situen com a precedent de l'escoltisme, va sorgir com una actitud de protesta contra l'educació escolar en nom d'una llibertat juvenil que desitjava posar els infants de les ciutats en contacte amb la natura.¹⁷

Amb aquesta finalitat va posar les noves generacions en contacte directe amb la naturalesa, per a la qual cosa va crear les comunitats de treball al camp que serien dirigides pel pedagog Gustav Wyneken.¹⁸

Es tractava d'uns joves que volien que la seva veu fos escoltada i que van trobar en aquell moviment romàntic, que exaltava la figura del "líder" o "cabdill" (*Führer*), les essències de la pàtria germànica amb les seves tradicions, que remuntaven a l'època medieval. No ha d'estranyar, doncs, que aquest cúmul de circumstàncies atorgués al Moviment de la Joventut un tremp nacionalista i antisemita. L'amor vers la naturalesa, el gust per les excursions, la vida a l'aire lliure, l'esperit aventurer, un romanticisme anarquitzant delerós per formar una mena de superhome, la crítica a la civilització metropolitana i l'adhesió a un tipus de vida caracteritzat per l'acció van ser alguns dels aspectes bàsics d'aquell moviment juvenil que va perdurar a Alemanya durant el primer terç del segle XX i que va servir per promoure l'aparició —en la conjuntura pessimista que va seguir la Primera Guerra Mundial— de les Joventuts Hitlerianes.¹⁹

17. El moviment dels *Wandervögel* va servir com a punt de partença per tal que el professor Joan Tusquets elaborés la seva coneguda teoria sobre el nomadisme i el sedentarisme pedagògic. Amb relació a aquest tema, es pot veure: TUSQUETS, J. "El nomadisme pedagògic a Catalunya", *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras*, XXXVIII, (1979-1982), p. 207-223; i "El sedentarisme pedagògic a Catalunya", *Boletín de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, XXXIX, (1983-1984), p. 83-92. Aquestes idees van ser desenvolupades a bastament pel mateix autor a: *Tarzán contra Robot. El neonomadismo y el neosedentarismo, protagonistas de la crisis contemporánea*. Vilassar de Mar: Oikos-Tau, 1986.

18. Walter Benjamin —que va ser deixeble del pedagog Gustav Wyneken, amb qui va trencar en esclatar la Primera Guerra Mundial— va participar en el Moviment de la Joventut per bé que es va distanciar ben aviat de l'orientació nacionalista i bel·ligerant, bo i optant per una actitud pacifista i antinacionalista (BENJAMIN, W. *La metafísica de la juventud*. Barcelona: Paidós, 1993).

19. El moviment dels Ocells Migratoris (*Wandervögel*) no va experimentar cap dissidència fins a l'any 1913, moment en el qual va aparèixer la *Freie deutsche Jugend*, d'orientació pacifista. Amb el pas del temps, l'herència dels Ocells Migratoris (*Wandervögel*) va ser assumida per la *Deutsche*

Arrelava, de manera inexorable, la nova consigna de ser jove o, el que és el mateix, ser vigorós a través de la pràctica de l'esport i deixar-se de dignitats. La moda —sobretot femenina— era més natural. La vida a l'aire lliure s'imposava arreu: el món s'havia fet no solament més bell, sinó també més lliure. El Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*) —que a parer de Spranger no fou un moviment internacional, sinó exclusivament alemany—²⁰ manifestava, des de començament del segle XX, el seu afany de deslliurar-se dels vells lligams d'una tradició que proclamava el respecte als costums. Fou llavors quan els joves van merèixer l'atenció per part de tots aquells que, des dels instituts de pedagogia i psicologia, s'apropaven a l'estudi del perfil de la joventut per tal d'abordar-ne els problemes de la formació. Edith Stein, en el seu curs d'antropologia pedagògica professat a Münster durant el semestre d'hivern 1932-33, fa el següent retrat del jove que pertany al Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*): “Le pertenece un característico modo de vestir y de peinarse, el desenfado en el trato social, la renuncia a determinados estimulantes, un estilo propio de organizar su tiempo libre y cierta actitud interior hacia la naturaleza y la vida del hombre.”²¹

Fet i fet, el Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*) manifesta la crisi de formació (*Bildung*) que es va desencadenar a l'Alemanya del primer terç del segle XX quan les velles institucions havien entrat en una fase de descomposició. Una vegada caducat el món de l'antigor —el de la seguretat de la monarquia imperial—, calia donar noves respostes educatives que recollien les intuïcions de Nietzsche, el vitalisme de l'escola de la vida amb la seva càrrega irracional, les crítiques a l'especialització mecànica i la gestació d'un nou ideari patriòtic, basat en els vells principis medievals de la companyonia, la comunitat i el poble, valors que, malauradament, propiciarien una nova cosmovisió que afavoriria l'emergència dels corrents nacionalsocialistes.

Ara bé, mentrestant, el món s'havia fet més ric i, per extensió, més ambicions, amb l'exigència de noves colònies en un context geopolític abocat a l'emergència dels nacionalismes: a tot arreu la sang pujava al cap dels estats que van tenir de cop i volta la sensació de ser forts. En aquest context bel·ligerant, s'empenyia els po-

---

Freischar que l'any 1932 congregava 8.000 afiliats de forta empremta nacionalista. Durant l'època de la República de Weimar (1918-1933), la gran majoria d'entitats del Moviment de la Joventut (*Jugendbewegung*) es canalitza a través de les associacions polítiques o confessionals. L'any 1928, les organitzacions juvenils catòliques, sota la influència de Romano Guardini, reuneixen 1.700.000 afiliats, per bé que hi havia una extraordinària munió de societats, fins al punt que afavoriren —a partir de 1930— el triomf del moviment de les Joventuts Hitlerianes (*Hitler-Jugend*).

20. SPRANGER, E. “Cinco generaciones de jóvenes (1900-1949)”. Dins: *Espíritu de la educación europea*. Buenos Aires: Kapelusz, 1961, p. 27-63.

21. STEIN, E. *Op. cit.*, p. 255.

bles —enmig d'una bogeria col·lectiva— a la guerra. Pocs foren els qui convençuts de la força espiritual d'Europa van reclamar, sota el guiatge intel·lectual i moral de Romain Rolland —gràcies a ell, l'Europa víctima de la ràbia va conservar la seva consciència moral—, la pau a manera d'una entesa espiritual mútua entre tots els pobles d'Europa, tot i que “el 28 de juny del 1914, va sonar aquell tret a Sarajevo que, en qüestió d'un segon, va esbocinar, com si fos un càntir buit de terrissa, el món de seguretat i de seny creador en què ens havien pujat i educat i que havíem adoptat com a pàtria”.²²

Més enllà dels esdeveniments bèl·lics que van semblar de dolor els camps de batalla de la Gran Guerra, es desfermà allò que Freud anomenà “desgana de cultura”, és a dir, el desig d'evadir-se de les lleis i les clàusules del món burgès i de desfogar els vells instints de sang. Fou llavors quan hom va experimentar una intensificació del seu jo; els individus ja no eren els “éssers aïllats d'abans, sinó que havien estat inclosos en una massa, eren poble, i les seves persones, que normalment passaven inadvertides, ara adquirien un sentit”.²³ Justament en aquest context, Erns Toller —desenganyat d'aquella primera il·lusió que el va portar com a voluntari als fronts de la Primera Guerra Mundial— va tematitzar l'home-massa a la manera de drama estrenat a Nuremberg l'any 1920: “Els impulsos socials empenyen la persona com a massa. I la persona vol assolir l'objectiu, encara que hagi de renunciar a la idea moral. Aquesta contradicció em sembla insoluble, perquè jo l'he viscuda actuant, i provo de donar-li forma. És així com sorgeix el meu drama Home-massa.”²⁴

D'una manera ingènua i infantil, es desitjava homenatjar, enmig d'un ambient de bel·ligerància, els nous herois que havien de portar ràpidament la victòria. “Una excursió ràpida al romanticisme, una aventura frenètica i baronívola: vet aquí com s'imaginava la guerra l'home senzill del 1914, i els joves fins i tot tenien autèntica por que els faltés aquest episodi meravellós i emocionant a la vida.”²⁵ Zweig comenta que ploïen els poemes que rimaven *krieg* (guerra) amb *sieg* (victòria) i *not* (fatigues) amb *tot* (mort). Ras i curt: l'apologia de la guerra i les orgies d'odi van fer que la joventut marxés il·lusionada vers una guerra —la que va esclatar l'estiu de 1914— que es pensava que duraria només unes quantes setmanes, però que, en realitat, es va perllongar durant quatre tràgics anys, perquè, després de tres anys de guerra, només Àustria ja comptabilitzava un milió de morts. Eren molts els que desitjaven la pau i somiaven —a través del programa del president

22. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 266.

23. *Ibidem*, p. 279.

24. TOLLER, E. *Op. cit.*, p. 250.

25. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 281.

nord-americà Wilson— un món millor i més humà, la qual cosa va afavorir l'expansió del moviment de l'Escola Nova amb les seves proclames pacifistes i l'organització de diversos congressos sobre educació moral.

La mobilització total de la joventut

Sigui com vulgui, el fet és que el panorama que va seguir el 1919 —amb la derrota dels imperis alemany i austríac— era ben diferent al d'abans de la guerra. La caiguda de l'emperador —la quinta essència del poder i de la riquesa, el símbol de la perpetuïtat de l'imperi d'Àustria— significava l'esfondrament d'una monarquia gairebé mil·lenària i, el que és més important, la pèrdua de “la fe en la infal·libilitat de les autoritats, en la qual havia estat educada, amb gran humilitat, la nostra joventut”.²⁶ Així es va acabar el temps dels vells generals, dels vells homes d'estat, dels vells interessos: tots els que tenien els ulls ben oberts van veure que havien estat enganyats i sacrificats a benefici dels interessos dels poderosos, circumstància que va provocar la venjança de la joventut, que així es va desfogar contra el món heretat dels seus pares. “Tot un jovent nou ja no creia els pares, els polítics, els mestres; llegia amb desconfiança qualsevol decret, qualsevol proclama de l'Estat. La generació de la postguerra es va emancipar de cop, brutalment, de tot allò que havia estat en vigor fins aleshores i va girar l'esquena a qualsevol tradició, decidida a tenir càrrec del seu destí, allunyar-se de tots els passats i marxar amb embranzida cap al futur.”²⁷ Així, es va dibuixar la divisòria entre el món vell i caduc d'abans de la guerra —el jovent de les corporacions que actuava en convivència amb les classes socials establertes— i el món completament nou que trencava els lligams amb la família i la tradició: “En comptes de viatjar, com abans, amb els pares, noiets d'onze i dotze anys, en grups organitzats i sexualment ben instruïts, travessaven el país, com *ocells de pas*, en direcció a Itàlia o al mar del Nord. A les escoles, seguint el model rus, es creaven sòviets escolars que controlaven els mestres i invalidaven els plans d'estudi, perquè els nens havien d'aprendre, i volien aprendre, només allò que els venia de gust.”²⁸

La joventut volia que, a l'antic Estat, dominat pel militarisme, a la submissió dels ciutadans hi seguís un temps de llibertat. A causa de la guerra, la gent se sentia decebuda, especialment els joves, que, durant quatre anys, havien nodrit les files dels exèrcits imperials. Joventut i pessimisme —va escriure Joan Crexells— no

26. *Ibidem*, p. 366.

27. *Ibidem*, p. 368.

28. *Ibidem*, p. 368.

són mots contradictoris, sinó que poden anar perfectament aparellats. “I menys que mai ara, en plena crisi de desengany, quan l’endemà de la Gran Guerra és exactament igual que el dia anterior.”²⁹ Fou llavors quan els joves van reclamar un protagonisme en la revolució espartaquista que va sacsejar els primers moments de la nova Alemanya republicana: l’exèrcit roig, que va aplegar la insatisfacció de molts joves, havia de promoure un nou ordre social que hauria de portar —igual que va succeir a la Unió Soviètica— a la revolució mundial. Però la reacció no es va fer esperar i la revolució va ser derrotada, la qual cosa va transmetre —a bona part d’aquella generació de joves— un sentiment de fracàs que, a més, es va veure agreujat pel fet que van recórrer a la violència. El testimoni d’Ernst Toller així ho mostra: “Havia cregut que el socialista, que menysprea la violència, mai no l’hauria de fer servir, i jo mateix he emprat la violència i he cridat a fer-la servir.”³⁰

Aquells anys que van seguir la Primera Guerra Mundial —temps de crisi i penúria, tot i que són recordats a vegades com els “feliços anys vint”—³¹ van significar la irrupció d’uns vents nous. “Les noies es feien tallar els cabells tan curts, que, amb els seus pentinats a la *garçon*, no es distingien dels nois; i els nois, al seu torn, s’afaitaven la barba per semblar més femenins; l’homosexualitat i el lesbianisme es van convertir en una gran moda no pas per instint natural, sinó com a protesta contra les formes tradicionals de l’amor, legals i normals.”³² La conseqüència d’aquest estat de coses és fàcil d’imaginar en un moment en què tot era experiment i avantguarda, fins i tot pedagògica: com més novella era una cosa, més benvinguda era per la seva desvinculació amb les tradicions, de manera que tothom sortia a la recerca de noves tendències cada vegada més radicals.

A més, la fi del món de la seguretat va comportar la depreciació de la moneda. “Qui havia estalviat durant quaranta anys i, a més, havia invertit patriòticament els diners en emprèstits de guerra, es convertia en un captaire. Qui tenia deutes, en quedava lliure.”³³ Fou l’època de la inflació —primer galopant a Àustria, més tard a Alemanya—, en la qual la gent va començar a apreciar cada vegada més els autèntics valors de la vida —la feina, l’amor, l’amistat, l’art i la natura—, perquè, traïts pels diners, hom s’adonà que “tan sols allò etern que duem a dins és realment estable”. Després de la guerra, les noves repúbliques que s’havien proclamat a Àus-

29. CREXELLS, J. “Joventut, pessimisme”. Dins: *Obra Completa II (Cròniques europees. Berlín-Londres, 1920-1926)*. Barcelona: Edicions de la Magrana, 1997, p. 591.

30. TOLLER, E. *Op. cit.*, p. 249.

31. A Berlín, després de la guerra es van implantar els balls de procedència nord-americana, la qual cosa va provocar la reacció dels sectors nacionalistes. Aquesta situació es va agreujar a partir de 1933, amb l’arribada dels nazis al poder, els quals van combatre el jazz i altres ritmes musicals.

32. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 269.

33. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 360.

tria i a Alemanya es veien impossibilitades per controlar la nova situació que caminava —sobretot a Alemanya— vers una mena de culte orgiàstic d'exaltació nacionalista, que la República de Weimar (1919-1933) no va poder controlar. Les paraules de Zweig són diàfanes: per al poble alemany, l'ordre ha estat sempre més important que la llibertat i el dret. En aquest sentit, Zweig afirma que “res no va ser tan funest per a la República Alemanya com el seu intent idealista de donar llibertat al poble i àdhuc als seus mateixos enemics”. La improvisació —un tret tan poc alemany— va fer inviable la revolució, de manera que la república dels consells de soldats i obrers es féu insostenible. Un xic idealment es pensava —en contra de l'autoritarisme i l'obediència cega de l'exèrcit imperial— que la voluntat revolucionària havia de crear un nou ordre social. Als ulls d'aquella generació revolucionària, l'acció havia de ser la veritable educadora de les masses: com menys organitzades estiguessin, més augmentaria el seu potencial revolucionari.

La contrarevolució era a tocar i no es féu esperar: els soldats roigs van veure com sortien estols de soldats blancs que havien de servir els interessos de la reacció. A Alemanya, el moviment revolucionari dels consells formats per obrers i soldats s'esmicolà. Els partits es van escindir una i altra vegada. Sorgien grups i sectes. Finalment, i no sense dificultats, es va consolidar la República de Weimar, que promulgà, l'any 1919, una de les constitucions més obertes del món, malgrat que, a la llarga, va permetre l'ascens de Hitler al poder. Els esdeveniments es precipiten ràpidament a tot Europa. La lluita es desplaçà al camp social, no solament a Centreuropa, sinó també a Itàlia, on havien tingut lloc les primeres aparicions públiques de la *Giovinezza*, grups de joves milicians en formació perfecta (esquadres) que cantaven a un ritme assajat.³⁴ Eren les primeres manifestacions del naixent feixisme, que triomfava entre els joves en un moment ple de perillous corrents subterranis que van malmetre finalment la unió espiritual d'Europa. Tot i això, Zweig va viatjar a la Rússia soviètica —cosa obligada en els anys d'entreguerres—, on va visitar la casa de Tolstoi a Iasnaia Poliana amb Lunatxarski. La seva impressió —com la del nostre Joaquim Xirau— no fou del tot favorable, però l'aparició de Hitler en l'escena pública marca un punt d'inflexió; i, encara més, quan la joventut —consumada la perversió del Moviment de la Joventut, en ser manipulada políticament segons la tesi nacionalista “la joventut ha de ser guiada per la joventut”— fou la força de xoc d'aquell moviment nou, d'aquelles tropes d'assalt: “era el mateix mètode après dels feixistes italians, amb la sola diferència que havia estat instruït militarment amb més precisió i preparat sistemàticament, a l'estil alemany, fins al més

34. *Giovinezza* era una vella cançó italiana, el text de la qual va ser apropiat i modificat pels feixistes italians que la van cantar en la seva marxa sobre Roma (1922) i que després es féu molt popular.

petit detall.”³⁵ Aquelles associacions de joves s’havien organitzat des de feia anys —a partir de 1900, però especialment des de 1913— al voltant dels *Wandervögel*, que posseïen una estètica medieval procliu al lideratge carismàtic del cabdill. Per aquesta via, aquelles Aus Errants, que vagaven segons els costums medievals i que organitzaven festes d’acord amb els solsticis, es van militaritzar —preparats per oficials de l’exèrcit, en servei actiu o retirats, pagats per l’Estat o pels capitalistes (financiers?) secrets del Partit— en els escamots de les Juventuts Hitlerianes (*Hitlerjugend*) i van constituir la força d’avantguarda del nacionalsocialisme, que la gent d’Àustria considerava —de bon començament— una cosa de “l’altre costat”. Des de la seva talaia de Salzburg, Zweig comenta que els joves austríacs travessaven de nit la frontera i eren ensinistrats a Alemanya.³⁶

Però la força dels esdeveniments no es va aturar, fins al punt que les obres de Zweig van ser perseguides i prohibides. Ell mateix va emprendre el penós camí de l’exili cap a Anglaterra i, quan va esclatar la Segona Guerra Mundial, decidí allunyar-se de la seva estimada Europa. A l’estiu de 1936, s’embarcà a Southampton cap a Amèrica i el seu vaixell va fer escala a Vigo, que ja s’havia decantat a favor de Franco. A la ciutat gallega, Zweig hi observa —igual que havia vist a Itàlia i Alemanya— joves que, en pocs minuts, van ser militaritzats amb material procedent de Portugal, per tal de lluitar contra altres joves i traïr així aquell sentit d’unitat espiritual d’Europa que feia anys que ell propugnava.³⁷ Tot i que encara va retornar fugisserament a Àustria, Zweig sabia que Europa —la seva estimada Europa— estava condemnada a mort per la seva mateixa follia que queda ben manifesta en l’estè-

35. ZWEIG, S. *Op. cit.*, p. 441.

36. Val a dir que la imatge de l’ocell ja va ser emprada pel moviment gimnàstic dels *sokols* (falcó), fundat pel doctor Tyrš l’any 1862, per tal de promoure l’esperit nacionalista txec —o millor dit, “l’educació física i moral per a la millora general de la nació bohèmia, a fi de fer-la forta, valenta i de gran poder defensiu”— enfront de l’imperialisme germànic. No s’ha d’oblidar que el moviment dels *sokols*, que des de Praga es va estendre a tots els països eslaus, va influir a casa nostra a través d’Antoni Rovira i Virgili, que propugnava, poc abans de l’esclat de la Primera Guerra Mundial, un programa de nacionalització de Catalunya que es va mantenir durant els anys de la Segona República (SERCH, A. *L’exemple de Txecoslovàquia. La lluita per la independència. Els sokols*. Barcelona: Barcino, 1932, amb pròleg de J. M. Batista i Roca). El grup *Palestra* —al qual pertanyia Amadeu Serch i que havia estat fundat l’any 1930 per iniciativa d’un grup d’amics de J. M. Batista i Roca— es va traslladar l’any 1932 a Praga a fi de conèixer l’organització dels *sokols*.

37. La primera organització juvenil portuguesa fou l’*Acção Escolar Vanguarda*, creada l’any 1934, que es va decantar vers una posició nacionalsindicalista que va contrariar Oliveira Salazar. Dos anys més tard, i per iniciativa del ministre d’Educació Nacional Antonio Faria Carneiro Pacheco, es van organitzar la *Mocidade Portuguesa* (MP) i la *Mocidade Portuguesa Feminina* (MPF). En relació amb aquesta temàtica, es pot veure: AVELAS NUNES, J. P. “As organizações de Juventude do Estado Novo (1934-1949)”. *Revista de História das Ideias*, 17 (1995), p. 167-227.

tica de la multitud de les concentracions feixistes que el cinema —a través dels documentals de Leni Riefenstahl— va transmetre arreu del món.³⁸ Una bogeria que al cap i a la fi no era aliena a la irrupció d'una joventut que, després de trencar els lligams amb el món de la seguretat del segle XIX, semblava demanar, després de la derrota de 1919, uns líders que canalitzessin tot aquell potencial de forces romàntiques i ideals, una joventut que, al capdavall, vivia a la intempèrie i que oferia la seva fidelitat a qui volgués dirigir-la amb esperit aventurer.³⁹

Freud havia vaticinat que la barbàrie, l'instint de destrucció, és inextirpable de l'ànima humana. De fet, es van aprofitar els vents del vitalisme (Nietzsche, Bergson, Sorel) per tal de fomentar una voluntat de poder —a la qual estava cridada la joventut europea— que desitjava superar la visió existencialista (Heidegger havia publicat l'any 1927 *Ésser i temps*) de l'home entès com un ésser abocat a la mort, a través d'una lectura dinàmica i activa de l'existència humana. La vida humana —el *Dasein* humà— té alguna cosa per fer, segons un tònic vital que respon a les exigències d'una vida que apel·la a la vocació revolucionària d'una joventut que se sent llançada a l'acció i que fou mobilitzada en un context de bel·ligerància al crit irracional de *Visca la Mort!* D'aquesta manera, allò que és etern penetra en la transitorietat de la vida, per atorgar a la vida humana una projecció en l'espai i en el temps que amplia les possibilitats de l'ésser humà, que ara ja no és un simple *Dasein* que es troba llançat al món; davant de l'èfimer i negatiu de l'individu, l'existència humana troba el sentit de permanència i d'eternitat en un acte heroic —l'èpica ha substituït la lírica— que exigeix la mort com a ideal. La guerra —la Primera i la Segona Guerra Mundial— respon a aquesta tendència, que també es detecta en la Guerra Civil espanyola. A partir d'aquest moment, la guerra ja no és una cosa dels exèrcits, sinó que afecta tota la societat i, per consegüent, la joventut, que serà arrossegada als camps de batalla mitjançant una retòrica que crida a la restauració d'uns valors ide-

38. La premsa falangista destaca el paper educatiu d'aquesta estètica, que exalta la disciplina, l'ordre i la fortalesa física: "Y vuelve el culto a la bandera, la algarabía entusiasta de los estandartes, el valor de los símbolos, el rito digno en los procedimientos, la emoción de los uniformes" ("Estética de las muchedumbres". *Vértice*. Revista Nacional de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS, n. 3, junio 1937).

39. GARCIA SERRANO, R. "Juventudes a la intemperie". *Jerarquía*, n. 1 (1936). En aquest article —que s'havia publicat el 7 de novembre de 1935 a *Arriba*— es pot llegir: "Firmes. En camino. En Roma. Así están las juventudes de España. A la intemperie porque nos falta un cuartel general de cultura... Faltan pocos segundos para que una generación salte olímpicamente a la rima, a la disciplina del verso, a las armas, a las tareas superhumanas... No basta tener exceso de fuego. Hay que quemar, inquisitorialmente, una concepción del mundo y limitar —otra vez— la Tierra con nuestros muertos en pie de guerra. En esta intemperie ofensiva, y formativa, se templan los ojos y los brazos para el asalto definitivo. Un asalto que ha de venir con la Primavera, realizando el esfuerzo hacinado de las nuevas escuadras."

---

als que havien de frenar l'avanç del liberalisme i del materialisme, és a dir, del capitalisme i del comunisme. Per això mateix, el programa de la *Falange Española* establí, en la seva declaració de principis, entre d'altres coses, els punts següents: “un afán, la victoria; un símbolo, el yugo y las flechas; un estilo de vida, el revolucionario; un estado, el nacional-sindicalista; una revolución, la de la juventud; un caudillo, Franco.”

La joventut que havia lluitat durant anys per a la seva emancipació, per sortir de la seva minoria d'edat, queia ara en mans d'un autoritarisme pitjor que el de la Prússia guillermana: la cega fidelitat al *Führer*, que havia de portar la joventut —de bell nou— als camps de batalla. Els joves —degudament adoctrinats en el camp polític— eren arrossegats, com l'any 1914, a una altra tràgica guerra que ara ja no s'esperava que fos curta. Malauradament, la història es repetia en poc més de vint anys: la mobilització total de la joventut es reproduiria altra volta l'any 1939. La joventut, que s'havia alliberat, en finir la Primera Mundial, de l'autoritarisme imperial, quedava ara sotmesa al dictat d'uns líders carismàtics que van manipular la vitalitat d'uns joves que demanaven ser protagonistes de la història. Per tot plegat, calgué esperar a la fi de la Segona Guerra Mundial per tal que els joves trobessin el propi camí.